

Особливості сприйняття плагіату в середовищі студентської молоді

О. М. Рижко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
Corresponding autor. E-mail: olenaryzhko@gmail.com

Paper received 27.05.2016; Accepted for publication 10.06.2016.

Анотація. У статті представлені результати цільового опитування «Рецепція плагіату», покликаного з'ясувати ступінь розуміння проблеми плагіату й особливості її сприйняття. Опитування проводилось у листопаді–грудні 2015 р. і січні–лютому 2016 р. на базі п'яти національних університетів. Анкета містила 10 запитань, пов'язаних із розумінням самого явища плагіату, причин виникнення його, боротьби з ним і покарання за плагіат, поширеності явища і його видів.

Ключові слова: плагіат, рецепція плагіату, цільове опитування, види плагіату.

Вступ. Проблема поширення плагіату в Україні постає дедалі гостріше, а тому дедалі частіше стає предметом обговорення в студентському, академічному й медійному середовищі. Означена проблема має різні вияви, зокрема, *юридичний*: захист авторського права (і відповідно покарання за порушення) гарантують Конституція України – ст. 41, 54; Закон України «Про авторське право та суміжні права»; Закон України «Про вищу освіту» – ст. 6, п. 6; ст. 16, п. 1; ст. 19, п. 5; ст. 32, п. 3; ст. 69, п. 6. А також Кодекс України про адміністративні правопорушення – ст. 512; Цивільний кодекс України – ст. 433–456; Кримінальний кодекс України – ст. 176–177; постанови Вищого арбітражного суду України, зокрема № 04-1/5-7/82 від 05. 06. 2000 «Про питання захисту авторських прав в Інтернеті» тощо; *морально-етичний* – регулюється кодексами професійної етики й міжнародними документами, як-от Всесвітня Хартія свободи преси ООН, Декларація принципів поведінки журналіста Міжнародної федерації журналістів, резолюція Парламентської асамблеї Ради Європи «Про етичні принципи журналістики»; *аксіологічний* – усі, хто продукує контент у сучасних медіа (а не лише професійні журналісти), мають усвідомлювати власну відповідальність за гармонізацію чи, навпаки, розбалансування аксіологічного виміру медіапростору, що призводить до стабілізації або дестабілізації соціуму, і розуміти цінність унікального авторського твору; та власне *соціальнокомунікаційний* – на нашу думку, плагіат слід розуміти як закономірний вислід соціального розвитку, оскільки соціум продукує (уможлиблює) певні норми комунікаційної діяльності, тобто він має соціальнокомунікаційну природу.

Короткий огляд публікацій. Явище плагіату закономірно найбільш досліджене в царині правової охорони об'єктів авторського права. Цій проблемі присвячено праці В. Я. Іоанса, О. С. Іоффе, В. І. Сєребровського, Е. П. Гаврилова, Г. Ф. Шершеневича, В. С. Дробязка, С. О. Глотова, В. В. Коноваленка, Л. Г. Максимова, А. П. Панкєєва, І. М. Рассолова, А. Серго, Т. І. Стексової, О. О. Штефан та інших. Крім того, І. Краузе та О. Кузнецова розглянули окреслену проблему в інтернет-ЗМІ [1, 2]; І. В. Романова дослідила історію виникнення явища [3]; І. Л. Литвинчук запропонував дорожню карту вирішення проблеми академічного плагіату [4]; А. Ковальова дослідила проблеми академічного плагіату та авторського права в цифрову епоху [5]. Проте є потреба в комплексній роботі, яка б представляла

аналіз і шляхи подолання проблеми плагіату в соціальнокомунікаційному вимірі. Для цього важливо з'ясувати особливості рецепції плагіату, зокрема в середовищі студентської молоді.

Мета даної статті – на основі обробки даних цільового опитування «Рецепція плагіату» з'ясувати ступінь розуміння проблеми плагіату й особливості сприйняття цього явища та різних видів його в середовищі студентської молоді та молодих журналістів-практиків.

Матеріали і методи. Опитування проводилось у листопаді–грудні 2015 р. і січні–лютому 2016 р. на базі таких університетів: Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Інститут журналістики), Національний авіаційний університет (Навчально-наукові інститути: Міжнародних відносин, Юридичний), Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова (Інститут української філології та літературної творчості імені Андрія Малишка), Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (Видавничо-поліграфічний інститут), Національний університет біоресурсів і природокористування України (Факультети гуманітарно-педагогічний і комп'ютерних наук). В опитуванні взяли участь 411 респондентів. Було сформовано чотири цільові групи (в основі поділу – віковий критерій): I група – студенти 1 і 2 курсів (164 особи), II – 3 і 4 курсів (110 осіб), III – 5, 6 курси + молоді фахівці, які закінчили університети 2–3 роки тому (65 осіб), IV – студенти спеціальностей «Правознавство» та «Міжнародне право» (72 особи; ця група була введена для того, аби порівняти ставлення до плагіату студентів, які мають спеціальну юридичну підготовку, і тих, що її не мають, але безпосередньо чи опосередковано пов'язані з текстотворенням). Для цього опитування референтна група має складатися не менше, ніж з 50 осіб. Ми залучили різну кількість респондентів у кожній групі для того, аби простежити підтвердження чи спростування певних тенденцій. Анкета містила 10 запитань: 5 відкритих (1, 2, 3, 4, 7.4) і 5 закритих (2 альтернативні – 5 і 6; 3 – поліваріантні – 7.1, 7.2, 7.3), пов'язаних із розумінням самого явища плагіату, причин виникнення його, боротьби з ним і покарання за плагіат, поширеності явища і його видів. Для збору інформації було використано соціологічний метод анкетування, для обробки інформації – статистичний і описовий методи.

Результати та їх обговорення. Перше питання стосувалось ставлення опитуваних до плагіату. У I групі відповіді розподілились так: негативно –

95,12 % (156 респондентів), нейтрально – 4,27 % (7), позитивно – 0,61 % (1). У II групі: негативно – 90,9 % (100), нейтрально – 8,18 % (9), позитивно – 0,9 % (1). У III: негативно – 87,7 % (57), нейтрально – 10,8 % (7), позитивно – 1,5 % (1). У IV – негативно – 77,78 % (56), нейтрально – 16,67 % (12), позитивно – 5,56 % (4).

Як бачимо, переважна більшість респондентів ставиться до плагиату негативно, усвідомлюючи, що це крадіжка. Нейтральна позиція пов'язується з точкою зору, відповідно до якої подолати плагиат неможливо в принципі. Тлумачення позитивного ставлення варіюються від індиферентного: «Хай буде!», – до ціннісноперверсивного: «Якщо чийось творчість крадуть, то ця творчість має цінність; не крадуть того, що й так нікому не потрібне». Порівняно високий відсоток нейтрального і позитивного ставлення до плагиату в IV групі можна пояснити, на наш погляд, тим, що респонденти (як такі, що не займаються безпосередньо текстотворенням) не стають жертвами плагиату самі.

Відповіді на кшталт: «якщо особа, яка написала твір, дозволить використати її роботу, то це нормально», «можна плагиати ти, але зі згоди власника цього об'єкта», «плагиат – це не велика проблема», «плагиат – поширене явище, але, роблячи це, слід писати ім'я автора та посилання на його роботу», «плагиат, з одного боку, це погана річ, а, з іншого боку, потрібно в деяких творах цитувати відомих або маловідомих письменників», – засвідчують, що далеко не всі студенти розуміють принципи роботи з науковою літературою і цитатами, а також суть означеного явища.

У другому питанні респондентів просили назвати причини виникнення і поширення плагиату. У I групі опитувані називають: стрімкий і неконтрольований розвиток мережі Інтернет, надмірне навантаження на творчу людину, лінь, прагнення слави, збагачення за чужий рахунок, брак знань, заздрість, відсутність креативності. У II групі, крім зазначених, додалися такі: недосконалість законодавства, безкарність, перевантаженість студентів. У III – глобалізаційні процеси, менталітет українців, загалом схильність людей до запозичень. У IV – мовчазна згода власників авторського права на неправомірне використання своїх творів.

Як бачимо, опитувані називають і суб'єктивні причини (особистісні людські риси), і об'єктивні.

У третьому питанні респондентів просили висловитись щодо боротьби з плагиатом і назвати прийнятне покарання за плагиат. У I групі переважна більшість опитаних запропонували систему штрафів, водночас,

були пропозиції щодо позбавлення волі за особливо масштабний плагиат і, більш раціональна, повсюдне запровадження систем перевірки на плагиат. До речі, новий Закон України «Про вищу освіту» вимагає, аби системи перевірки на плагиат для дипломних робіт працювали в усіх ВНЗ. Їхня ефективність цілком доведена. Хороший досвід має, наприклад, Національний авіаційний університет, де така система перевірки студентських дипломних робіт і проектів (для всього університету) діє, згідно з наказом ректора, від 2010 р. (зауважмо, що на рівні окремих структурних підрозділів перевірка на плагиат здійснюється від 2006 р.), а в 2016 р. (наказ в. о. ректора № 53/од від 23.02.2016) впроваджено систему порівняльного аналізу електронних текстів авторефератів та дисертаційних робіт. У II групі, крім штрафів і обмеження доступу до Інтернету, назвали відрахування (якщо йдеться про студентів) і публічний осуд плагиаторів. У III – звільнення з роботи, позбавлення звань і ступенів нечесних науковців, примусові громадські роботи за вироком суду, кримінальна відповідальність, створення загальнодержавного електронного реєстру плагиаторів (як варіант публічного осуду, що неминуче веде до втрати репутації, до речі, саме в цій групі публічний осуд як покарання називають найчастіше), унеможливлення отримування зиску від присвоєння чужих здобутків; для медійних ресурсів – позбавлення ліцензії. У IV – популяризація академічної чесності, створення адекватних умов для розвитку науково-дослідної роботи, удосконалення законодавства з уведенням жорсткішого покарання за плагиат і обов'язкових публічних вибачень.

До того ж, в групах, окрім третьої (що цілком зрозуміло з огляду на те, що її становлять респонденти старшого віку, яким частіше доводиться зіштовхуватись із цією проблемою і навіть ставати жертвами плагиаторів), були респонденти, які заявили, що карати за плагиат не потрібно: I гр. – 3 особи; II гр. – 1; IV гр. – 4; і що з плагиатом боротись неможливо: I гр. – 3 особи; II гр. – 4.

Як бачимо, респонденти пропонують не лише види покарання за плагиат, а й засоби запобігання поширенню цього явища.

Четверте питання стосувалося готовності обстоювати власні права в суді, якщо виявиться, що респондент став жертвою плагиату. Відповіді розподілились так (для наочності узагальнено результати в таблицях):

Тип відповіді	I група	II група	III група	IV група	Загалом
	Кількість-відповідей / відсоток				
Так	111 / 67,7	66 / 60,0	41 / 63,08	49 / 68,05	267 / 64,96
Ні	25 / 15,24	22 / 20,0	11 / 16,92	18 / 25,0	76 / 18,49
Можливо	21 / 12,8	19 / 17,27	11 / 16,92	1 / 1,39	52 / 12,65
Не знаю	1 / 0,61	1 / 0,9	2 / 3,08	1 / 1,39	5 / 1,22
Без відповіді	8 / 4,88	4 / 3,64	0	3 / 4,16	11 / 2,67

Небажання іти в суд респонденти пояснюють такими причинами: недосконала (корумпована) судова система, недосконалий закон, тривалість і високі витрати на судовий процес, марнування часу, неможливість довести власну правоту, а також – не вважають

плагиат злочином чи взагалі проблемою, самі вдаються до плагиату. Бажання ж іти в суд залежить від ступеня завданої шкоди та наявності неспростовних доказів і фінансів.

П'яте питання стосувалося поширеності явища у студентському середовищі.

Тип відповіді	I група	II група	III група	IV група	Загалом
	Кількість-відповідей / відсоток				
Понад усяку міру	12 / 7,32	12 / 10,9	18 / 27,69	6 / 8,33	48 / 11,68
Дуже поширене	64 / 39,02	43 / 39,09	36 / 55,38	22 / 30,56	165 / 40,15
Поширене	71 / 43,29	44 / 40,0	11 / 16,92	28 / 38,89	154 / 37,47
Мало поширене	8 / 4,88	5 / 4,55	0	11 / 15,28	24 / 5,84
Рідкість	6 / 3,66	2 / 1,82	0	2 / 2,78	10 / 2,43
Узагалі відсутнє	1 / 0,61	2 / 1,82	0	3 / 4,16	6 / 1,46

Шосте питання стосувалося поширеності явища в середовищі викладачів.

Тип відповіді	I група	II група	III група	IV група	Загалом
	Кількість-відповідей / відсоток				
Понад усяку міру	3 / 1,83	3 / 2,73	2 / 3,08	2 / 2,78	10 / 2,43
Дуже поширене	9 / 5,49	10 / 9,09	5 / 7,69	8 / 11,11	32 / 7,79
Поширене	51 / 31,1	46 / 41,81	31 / 47,69	29 / 40,28	157 / 38,2
Мало поширене	59 / 36,0	36 / 32,73	17 / 26,15	10 / 13,89	122 / 29,68
Рідкість	34 / 20,73	9 / 8,18	10 / 15,38	18 / 25,0	71 / 17,27
Узагалі відсутнє	5 / 3,05	2 / 1,82	0	6 / 8,33	13 / 3,16
Не знаю	3 / 1,83	2 / 1,82	0	0	5 / 1,22

Як бачимо, переважна більшість респондентів вважає плагіат дуже поширеним і поширеним явищем і в середовищі студентства, й з-поміж викладачів.

Сьоме питання (розділене на чотири підпитання) пов'язане з рецепцією видів плагіату, які були сформульовані на основі визначень видів плагіату, запропонованих, зокрема О. Кузнецовою для розрізнення

плагіату в Мережі [2] та І. Литвинчуком для академічного плагіату [4]. Звучали питання так: 7.1. Які з названих видів плагіату найбільш неприйнятні? 7.2. До яких із названих видів плагіату Ви вдавались (якщо вдавались)? 7.3. Якщо Ви вдавались до плагіату, то як часто? У питаннях 7.1 і 7.2 можна було обрати кілька відповідей, у питанні 7.3 – лише одну.

Отже, питання 7.1.

Вид плагіату	I група	II група	III група	IV група	Загалом
	Кількість-відповідей / відсоток				
Републікація	54 / 33,93	31 / 28,18	12 / 18,5	32 / 44,44	129 / 31,39
Реплікація	97 / 59,15	64 / 58,18	48 / 73,84	36 / 50,0	245 / 59,61
Творчі переробки	34 / 20,73	12 / 10,9	21 / 32,3	9 / 12,5	76 / 18,49
Рерайт	31 / 18,9	15 / 13,64	15 / 23,07	6 / 8,33	67 / 16,3
Компіляція	39 / 23,78	26 / 23,64	15 / 23,07	6 / 8,33	86 / 20,92
Перенасичення цитатами	12 / 7,32	10 / 9,09	2 / 3,07	6 / 8,33	30 / 7,3
Усі названі	33 / 20,12	17 / 15,45	12 / 18,5	9 / 12,5	71 / 17,27

Питання 7.2.

Вид плагіату	I група	II група	III група	IV група	Загалом
	Кількість-відповідей / відсоток				
Републікація	19 / 11,58	16 / 14,55	20 / 30,77	7 / 9,7	62 / 15,09
Реплікація	10 / 6,1	8 / 7,27	3 / 4,62	0	21 / 5,11
Творчі переробки	61 / 37,2	50 / 45,45	25 / 38,46	15 / 20,83	151 / 36,74
Рерайт	56 / 34,	62 / 56,36	38 / 73,08	24 / 33,33	180 / 43,8
Компіляція	39 / 23,78	38 / 34,55	28 / 43,08	18 / 25,0	123 / 29,93
Перенасичення цитатами	26 / 15,85	21 / 19,09	11 / 16,9	10 / 13,89	68 / 16,55
Усі названі	32 / 19,51	9 / 8,18	7 / 10,76	23 / 31,94	71 / 17,27

Питання 7.3.

Тип відповіді	I група	II група	III група	IV група	Загалом
	Кількість-відповідей / відсоток				
Понад усяку міру	5 / 3,04	7 / 6,36	4 / 6,15	5 / 6,94	21 / 5,11
Більше 20-и разів	15 / 9,15	13 / 11,82	16 / 24,62	8 / 11,11	52 / 12,65
Більше 10-и разів	49 / 29,88	23 / 20,9	15 / 23,07	8 / 11,11	95 / 23,11
Менше 10-и разів	42 / 25,6	35 / 31,82	18 / 27,7	18 / 25,0	113 / 27,5
1-2 рази	35 / 21,34	19 / 17,27	7 / 10,76	14 / 19,44	75 / 18,25
Ніколи не вдавався	23 / 14,02	8 / 7,27	5 / 7,7	15 / 20,83	51 / 12,41

Найбільш неприйнятним видом плагіату респонденти всіх вікових груп вважають реплікацію. Самі ж опитувані найчастіше вдаються до рерайту, творчих переробок і компіляцій. Варіант же неприйнятності всіх видів плагіату (оскільки будь-який плагіат – крадіжка) обрали тільки 17,27 % опитаних. Крім того, лише 12,41 % опитаних заявили, що ніколи не вдавались до плагіату. Вочевидь, такий відсоток не можна вважати задовільним. Прикметними є й відповіді на кшталт такої: 7.1 – плагіат – це крадіжка, він неприйнятний, але при цьому опитуваний використовував 4–5 видів плагіату (7.2) і визнає, що вдається до нього понад усяку міру (7.3). Тобто бачимо тут взаємозв'язок проблеми плагіату з аксіологічними проблемами (неусвідомленість ціннісних орієнтацій, не виробленість ціннісних парадигм, нігілізм тощо).

У питанні 7.4 було висловлене прохання назвати інші види плагіату, якщо такі респондентам відомі. У цій категорії було названо: самоплагіат; т. зв. «рекламний плагіат» – пояснення таке: «виражається в тому, що рекламні плагіатори (з метою залучення покупців і відвідувачів) як заголовки або ключові слова навмисно використовують популярні імена та назви, які не мають нічого спільного з сайтом плагіатора» (на це варто звернути увагу в подальшому дослідженні); власне повне текстове відтворення; «дослівний переклад» іноземних джерел; дехто до плагіату зараховує фальсифікацію в розумінні спотворення статистичних даних із посиланням на впливове джерело (хоча таке віднесення спірне, адже плагіатом фальсифікація стає після початку тиражування спотворених даних уже без посилання на джерело). Цікавим і несподіваним (хоч і не позбавленим певної логіки) варіантом є віднесення до видів плагіату суб'єктів – ghost writer («літературний раб»), із зазначенням, що це «оплачуваний плагіат». Крім того, респонденти часто згадували плагіат ідей, що є неправомірним, оскільки на ідеї права охорона не поширюється.

Висновки. Таким чином, бачимо, що переважна більшість респондентів ставиться до плагіату негативно, усвідомлюючи, що це крадіжка. Крім того, опитування засвідчує, що далеко не всі студенти розуміють принципи роботи з науковою літературою і цитатами, а також суть самого явища. З-поміж причин виникнення плагіату називають і суб'єктивні, і об'єктивні. Пропонують не лише види покарання за плагіат, а й засоби запобігання поширенню його. Майже 65 % респондентів готові обстоювати власні права в суді і майже 20 % вважають цю справу безперспективною. Причому половина з тих, що готові йти до суду, уточнюють: лише тоді, якщо їхнім правам буде завдано значних збитків і якщо вони матимуть неспростовні докази власної правоти. Ще частина зауважує, що зважаться на такий крок лише за умови, якщо за допомогою судового процесу вдасться змінити систему розгляду справ про плагіат. Переважна більшість респондентів вважає плагіат «дуже поширеним» і «поширеним» явищем в освітньому середовищі загалом; акцентує увагу на недосконалому законодавстві й наголошує на необхідності провадити роз'яснювальну роботу щодо плагіату. Для такої роз'яснювальної роботи підходить, приміром, курс, запроваджений 2014 р. у НАУ, – «Сучасні українські ЗМІ в ціннісному вимірі»; який, крім суто аксіологічних аспектів, покликаний пояснити суть явища плагіату, його види і форми та сформулювати стійку ціннісну настанову «вдаватись до плагіату означає красти», а отже, плагіатори мусять бути притягнені до адміністративної відповідальності (система штрафів) і піддані моральному осуду. Тобто шлях один – плепати покоління з адекватними цінностями. Саме на це, до речі, спрямований і проєкт сприяння академічній доброчесності, започаткований Американською радою з міжнародної освіти в партнерстві з МОН України (координатор в Україні – Т. Тимочко).

ЛІТЕРАТУРА

1. Краузе І. Практичний підхід до захисту прав ІВ засобами масової інформації в Інтернет / Ірина Краузе // Інтелектуальна власність. – 2011. – № 7. – С. 36–41.
2. Кузнецова О. Плагіат в Інтернет-ЗМІ України : правове регулювання [Електронний ресурс] / Олена Кузнецова. – Режим доступу : <http://www.mediakrytyka.info/onlayn-zhurnalistyka/plahiat-v-internet-zmi-ukrayiny-pravove-rehulyuvannya.html>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 16.02.2016 р.
3. Романова І. В. Явище плагіату : історія та сьогодення // Зовнішня торгівля : право, економіка, фінанси. – 2012. – № 3. – С. 267–272.
4. Литвинчук І. Л. Дорожня карта вирішення проблеми академічного плагіату / І. Л. Литвинчук // Ефективна економіка. – 2014. – № 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3229>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 16.02.2016 р.
5. Ковальова А. Проблеми академічного плагіату та авторського права у цифровому просторі України / Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Електронні інформаційні ресурси // зб. наук. праць / Відп. ред. Г.В. Боряк. – К.: НАН України, Інститут історії України, 2013. – С. 61–71.

REFERECES

1. Krauze, I. A practical approach to IPR protection media Internet // *Intelektualna vlasnistj*, 2011, no. 7, pp. 36–41.
2. Kuznecova O. Plagiarism in the Internet media Ukraine: legal regulation // *Mediakrytyka*, available at: <http://www.mediakrytyka.info/onlayn-zhurnalistyka/plahiat-v-internet-zmi-ukrayiny-pravove-rehulyuvannya.html> (accessed 13 February 2016).
3. Romanova I. V. The phenomenon of plagiarism: history and present // *Zovnishnja torghivlja : pravo, ekonomika, finansy*, 2012, no. 3, pp. 267–272.
4. I. L. Lytvynchuk. Roadmap for solving the problem of academic plagiarism // *Efektivna ekonomika*, 2014, no. 8, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3229> (accessed 16 February 2016).
5. Kovaljova A. Problems academic plagiarism and copyright in the digital environment Ukraine / *Specialjni istorichni dyscypliny: pytannja teoriji ta metodyky. Elektronni informacijni resursy* // *zb. nauk. pracj / Vidp. red. Gh.V. Borjak*. – K.: NAN Ukrajinu, Instytut istoriji Ukrajinu, 2013, pp. 61–71.

Features of perception of plagiarism among student's youth

Ryzhko O.

Abstract. In this article we can see the results of target poll "Plagiarism reception" urged to find out degree of understanding of a problem of plagiarism and feature of its perception. Survey was conducted in 2015 November and December, and 2016 in January and February between youth of five national universities. The questionnaire contained 10 questions connected with understanding of the phenomenon of plagiarism, the reasons of its emergence, the fight against it and punishment for plagiarism, prevalence of plagiarism and its types.

Keywords: *plagiarism, concept of plagiarism, target poll, types of plagiarism.*

Особенности восприятия плагиата в среде студенческой молодежи

Е. Н. Рыжко

Аннотация. В статье представлены результаты целевого опроса «Рецепция плагиата», призванного определить степень понимания проблемы плагиата и особенности ее восприятия. Опрос проводился в ноябре–декабре 2015 г. и январе–феврале 2016 г. на базе пяти национальных университетов. Анкета состояла из 10 вопросов, связанных с пониманием самого явления плагиата, причин его возникновения, борьбы с ним и наказания за плагиат, распространенности явления и его видов.

Ключевые слова: *плагиат, рецепция плагиата, целевой опрос, виды плагиата.*